

Братислав Иванов

Японската цивилизация

София, 2013

Всички права запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде размножавана или предавана по какъвто и да било начин без изричното съгласие на „Изток-Запад“.

© Братислав Иванов, автор, 2013
© Издателство „Изток-Запад“, 2013

ISBN 978-619-152-210-1 (мека подвързия)
ISBN 978-619-152-211-8 (твърда подвързия)

Братислав Иванов

ЯПОНСКАТА ЦИВИЛИЗАЦИЯ

日
本
文
明

Съдържание

ПРЕДГОВОР	9
Към читателите	9
Имена и реалии	10
ТЕРИТОРИЯ И НАСЕЛЕНИЕ	13
Територия	13
Природа и климат.....	17
Административно деление.....	20
Население	26
ДЪРЖАВНИ ИНСТИТУЦИИ.....	27
Конституция	27
Императорът.....	28
Парламент.....	33
Изпълнителна власт.....	34
Съдебна власт	35
Държавни символи	36
КУЛТУРА И КОМУНИКАЦИЯ.....	39
Култура и езикова прагматика	39
Културен контекст	42
Невербалният компонент.....	43
ЯПОНСКИЯТ ЕЗИК	45
Генезис	45
Типология	46
ПИСМЕНОСТ	49
Китайските йероглифи.....	49
Японската писменост.....	53
Епиграфика	55
Исторически хроники	57

РЕЛИГИЯ	59
Шинтоизъм	59
Будизъм	65
Конфуцианство	67
ЛЕТОБРОЕНЕ	69
Летоброене и календар	69
Лунният календар	74
Официални празници	77
Други празници	78
ИСТОРИЧЕСКИ ПЕРИОДИ	81
История и праистория	81
Исторически и културни периоди	83
ДЖЪОМОН	87
Хронологични рамки	87
Археологически артефакти	88
Неолитната революция	90
ЯЙОЙ	91
Хронологични рамки	91
Археологически артефакти	92
Протодържавата Яматай	94
КОФУН	95
Хронологични рамки	95
Археологически артефакти	96
Държавата Ямато	98
АСУКА	101
Политическа история	101
Начало на правовата държава	103
Култура	104
Срещата на боговете	106
НАРА	107
Политическа история	107
Култура	110

Хейан.....	115
Възходът	
на дворцовата аристокрация	115
Регентство.....	117
Системата инсей	118
Самураите.....	118
Култура.....	120
КАМАКУРА	125
Първият шьогунат	125
Регентството Ходжьо	127
Укрепване на Бакуфу	128
Монголските нашествия	129
Краят на шьогуната Камакура.....	130
Културата през Камакура	131
МУРОМАЧИ.....	135
Рестаурацията Кенму.....	135
Дворцов разкол и нов шьогунат.....	136
Смутовете Онин.....	137
Воюващите княжества.....	138
Икономически живот	139
Култура.....	141
АДЗУЧИ–МОМОЯМА	147
Ода Нобунага	147
Тойотоми Хидеюши.....	148
ЕДО.....	151
Структура на властта	151
Легитимиране на властта.....	153
Социална стратификация.....	154
Краят на християнския век	156
Япония и външният свят.....	159
Образование	163
Националната научна школа	165
Театър	166
Укийо-е.....	171
Хайку.....	174

МЕЙДЖИ	179
Реставрацията.....	179
Конституционната монархия	182
Националната държава	184
Самурайската етика	185
Държавният шинтоизъм	188
Укрепването на империята.....	190
Езиковата ситуация.....	194
ТАЙШЬО	197
Крайт на една епоха.....	197
Демократизация и национализъм.....	198
ШЬОВА	199
Началото	199
Войните	200
Окупацията	203
Възраждането	205
Нихонджинрон.....	206
ХЕЙСЕЙ.....	209
Новите предизвикателства.....	209
Японската масова култура.....	210
ЦИВИЛИЗАЦИЯ	
И ПРЕДРАЗСЪДЪЦИ	211
Съвременният ориентализъм.....	211
Оксидентализмът	213
Културните стереотипи.....	214
БИБЛИОГРАФИЯ.....	217

Предговор

КЪМ ЧИТАТЕЛИТЕ

Япония отдавна вече не е непозната земя за българския читател. Усилията на няколко поколения японисти направиха по-достъпна културата на тази далечна, но обичана от всички българи страна. Тук бих искал да спомена изследванията на Кирил Радев по граматика, на Нако Стефанов по икономика, на Мая Келиян в областта на социологията, на Светлана Иванова и Евгений Кандиларов по история, на Людмила Балабанова за кратките поетични форми, на Зоя Иванова за образованието.

Японската литература достига до всички нас чрез чудесните преводи на Дора Барова, Цветана Кръстева, Дарин Тенев, Людмила Холодович, Вера Стефанова, Силвия Попова, Ружица Угринова и др.

Географската отдалеченост на Япония е предпазила българите от предразсъдъци и историческа обремененост. Както е известно, излизането на Япония от политиката на изолация през 1868 г. е съпроводено от сключване на неравноправни договори, ограничаващи нейния суверенитет. Японците са изправени пред избора или да създадат силна армия, способна да сдържи външен натиск, или да се превърнат в поредната азиатска колония на някоя от великите сили (това невинаги се отразява обективно в страните, наложили неравноправните договори).

Основната цел на книгата, която предлагам на вниманието на читателите, е да представи вярна картина на японската цивилизация от нейното зараждане до наши дни. Книгата е предназначена за широк кръг читатели – ученици, студенти и приятели на Япония.

Всички преводи от японски са направени от автора, а цитатите от Конфуций в главата за религиите са уточнени по книгата *Конфуций. Беседи и размисли*. ПАТА, 2006.

ИМЕНА И РЕАЛИИ

Писменото предаване на японските собствени имена и реалии тук се основава на правилата, одобрени с консенсус на заседание на катедрата *Езици и култури на Източна Азия*, специалност *Японистика*, с участието и на автора на тази книга. Разбира се, тези правила нямат и не биха могли да имат нормативен характер, така че би следвало да се разглеждат като един проект за по-нататъшно обсъждане и уточняване.

Дългите гласни. В практическата транскрипция е прието дължината на гласните да не се предава. Когато обаче йероглифният запис на съответното име или термин е даден в скобки, той може да бъде транскрибиран на кирилица, като се отрази и дължината на гласните. Затова например глинените фигурки от периода *Джъомон* в текста се срещат като *догу*, но йероглифният запис е транскрибиран като *догуу*. Аналогичен е случаят и с термина *шинто*, който всъщност звучи като *шинтоо*.

При необходимост предаването на дългите гласни може да стане по няколко начина: чрез повторно изписване на съответната гласна; чрез чертица над буквата; чрез двоеточие след нея. Така дългата гласна /a/ може да се срещне като /aa, ā, a:/ . В англоезичната литература е разпространено и предаването на дължината с помощта на буквата *h*. Така например названието на японския театър *Но*, което в действителност звучи /ноо/, на английски се транскрибира като *Noh*.

Редукция на гласните. Типична за японския език е редукцията на тесните гласни /u, i/ в неударени срички и в края на думите, както е например в копулата /десу/ и в суфикса /масу/. Тъй като в тези случаи редукцията е почти пълна, при предаване на японски имена с наставка *сукэ* е по-добре тя да се изписва като *ске*, т.е. *Дайске*, а не *Дайсукэ*.

Двойните съгласни. Двойните съгласни се предават при свързването на две морфема и при т.нар. експресивна геминация. Името на страната може да бъде произнесено или като *Нихон*, или като *Ниппон*, но не и като *Нипон*. Важно е да се знае, че *Нихон* и *Ниппон* не са напълно взаимозаменяеми. Например в спортни призови при международни мачове се използва *Ниппон – Ганбаре Ниппон!*

След Втората световна война произношението *Ниппон* попада в списъка на виновниците за милитаризацията на Япония и е реабилитирано едва през 1964 г., когато при откриването на олимпиадата в Токио японският отбор излиза с екипи, върху които е изписано *Nippon*.

Морообразуващата съгласна /н/. В японски език се срещат два вида съгласни /н/. Едната не се различава от българската и в позиция пред букви, предаващи йотувани гласни, се смекчава. Другата, която се записва с

буквата *h*, е т.нар. морообразуваща съгласна /н/, която винаги се произнася като твърда.

В английската транскрипция този звук се предава чрез апостроф (n'), както в заглавието на антологията *Man'yōshū*, ако е отразена дължината на гласните, и като *Man'yōshu*, ако не е отразена.

В руската транскрипция се използва буквата *ё*, която се нарича *твърдий знак* и при необходимост изпълнява ролята на апостроф, както например в *Манъёсю*. В българската азбука *ъ* има самостоятелна звукова стойност и не може да се използва като апостроф.

Тъй като употребата на апостроф, макар и с по-други функции, се допуска от българския правопис, тук ще го използвам в съчетание с буквата *н* за предаване на морообразуващата съгласна, както например *Ман'йошю*.

Меките ж, ч, ш. Българският правоговор изисква съгласните *ж, ч, ш* да се произнасят като твърди, но в японския език те са меки съгласни. Сричката *しゅ* например се предава или като *шу* под влияние на английската транскрипция, или като *сю* под влияние на руската. По-близо до японското произношение обаче е *шю*. Ето защо името на най-големия японски остров например е *Хоншю*, а не *Хоншу* или *Хонсю*.

Като се основавам на чл. 7 на Наредба № 6 от 12. 06. 1995 г. за транскрипция и правопис на чужди географски имена в български език, в тази книга навсякъде запазвам мекостта на японските шушкави съгласни при предаване на български.

Дзен или зен. Под влияние на английската транскрипция често се пише *з* вместо *дз*, като дори се твърди, че това е правилното произношение. Ако обаче привържениците на това твърдение помолят някой японец да произнесе например думата *защо*, със сигурност ще чуят *дзащо*.

Сричката /цу/. Африкатата /ц/, която се среща в японската сричка /цу/, при транскрипция с латиница се предава с буквосъчетанието /ts/. Тъй като този звук не се различава от българския /ц/, при транскрибирането му не би трябвало да има колебания. Но авторите, които механично следват английската транскрипция, често пишат или *тс*, или дори *тц*. Така *Цукуба* се среща и като *Тсукуба*, и като *Тцукуба*.

Джинму или Джимму. В позиция пред /п, б, м/ японската съгласна /н/ се произнася като /м/ по силата на т.нар. регресивна асимилация. Ето защо много автори транскрибират името на легендарния първи японски император като *Джимму*, а не като *Джинму*, както е неговата транслитерирана форма, приета в тази книга. Това е направено, за да се избегне записването на една и съща морфема по различен начин. Така например в думите *канбун* (漢文) и *канджи* (漢字) първият йероглиф записва името

на китайската династия *Хан* (яп. *Кан*) и при транслитерация се вижда, че двете думи са производни от това име. Ако обаче запишем *камбун* и *канджи*, тази връзка вече няма да е така прозрачна.

Предаване по традиция. Някои писмени форми, утвърдени от традицията, не би трябвало да се променят. Сред тях е и името на столицата, което звучи като *Тоокьоо*, но е прието да се пише *Токио*.

Историческата фонетика. Някои говорни звукове в съвременния език не са звучали по същия начин през III в. например. Известно е, че съвременното /h/ в старояпонски се е произнасяло като /p/, след това е станало /f/ и накрая е преминало в /h/. Така името на полулегендарната японска владетелка *Химико* (卑弥呼) през III в. вероятно е звучало като *Пимико*. Самите японци обаче го произнасят така, както неговият буквен запис *ひみこ* се произнася в съвременния език, т.е. *Химико*. Този принцип е спазван и тук. Доколкото съществуват спорове, те са само за това дали името е *Химико* или *Химеко*.

Израз на непоследователност е да се пише *Пимико*, но *Нихонги*. В началото на VIII в., когато е съставен историческият летопис *Нихонги*, неговото произношение със сигурност е било различно.

Сведения за японската фонетика през XVI в. могат да се почерпят от дейността на католическите мисионери, които транскрибират японските думи с латиница. Благодарение на тях ние разбираме, че името на страната се е произнасяло *Нифон*, а не *Нихон*, *хито* е звучало като *фито* и т.н.

Лични и фамилни имена. В японския език фамилното име предхожда личното – принцип, който е спазван и в тази книга. От друга страна псевдонимите на писатели и поети се използват вместо фамилните им имена. Същото се отнася и за известни исторически личности, които обикновено се срещат само с имената си, а фамилията им се изпуска. Така *Минамото но Йоритомо* и *Ашикага Такауджи* стават просто *Йоритомо* и *Такауджи*.

Територия и население

ТЕРИТОРИЯ

Япония (日本 *Нихон*, *Ниппон*) е островна държава, разположена източно от Корейския полуостров върху архипелаг от четири големи и няколко хиляди малки острова с обща площ около 378 хил. квадратни километра. Броят на островите варира в широки граници, като разликата при отделните автори е от порядъка на хиляди. Много острови са с твърде малки размери, поради което някои автори не ги вземат предвид при изчисляването на общия брой на японските острови.

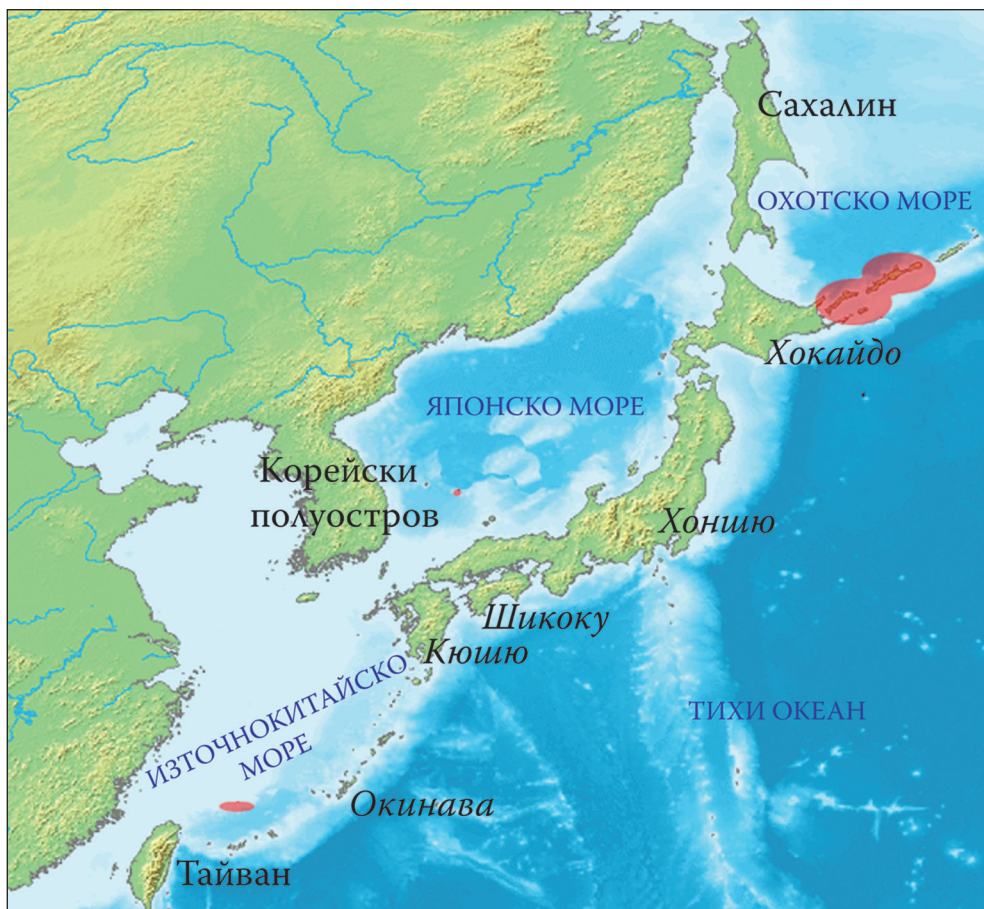
Японският архипелаг е изтеглен от североизток на югозапад под формата на дъга с координати от 45 до 24 градуса северна ширина. Тази островна дъга е обърната с изпъкналата си част към Тихи океан, а с вдлъбнатата – към Японско море.

Хокайдо на север граничи с Охотско море, а Кюшю на юг – с Източноки-тайско море. Южно от Кюшю, дълбоко в акваторията на Източнокитайско море, се простира архипелагът Рюкю (Нансей), който достига близо до остров Тайван. Най-големият остров от архипелага е Окинава с главен град Наха.

На изток и запад също са разположени островни групи, но със значително по-малки размери от архипелага Рюкю.

Смята се, че през палеолита територията, на която е разположена съвременна Япония, е била свързана с континента.

Към 97 % от територията на Япония се пада на четирите големи острова – Хоншю, Хокайдо, Кюшю и Шикоку.

Географското положение на Япония

С червен цвят на картата по-горе са обозначени спорните територии. От север на юг това са четирите острова, които в Русия наричат Южнокурилски острови, а в Япония – Северни територии, остров Такешима в Японско море и островите Сенкаку в Източнокитайско море.

Четирите спорни острова с Русия са Кунашир, Итуруп, Шикотан и островната група Хабомай. Въпросът за тяхното название не е чисто терминологичен, тъй като след капитулацията на Япония във Втората световна война Курилските острови се изключват от нейната територия. Според японците обаче четирите острова не са част от Курилския архипелаг, който самите те наричат *Чишима ретто* (千島列島).

През 1855 г. адмирал Путятин е упълномощен от Николай I да подпише с Япония договора, известен като *Шимодски трактат*, в съот-

ветствие с който островите южно от Уруп, т.е. Итуруп (択捉 *Еторофу*), Кунашир (国後 *Кунашири*), Шикотан (色丹) и Хабомай (歯舞) преминават във владение на Япония. Въпросът за Сахалин остава висящ.

През 1875 г. е подписан Санкт-Петербургският договор, с който Русия отстъпва на Япония всички курилски острови в замяна на пълноправно владение на Сахалин.

След Руско-японската война, в която Русия търпи поражение, тя е принудена да предаде Южен Сахалин във владение на Япония.

През 1945 г. на Ялтенската конференция СССР, САЩ и Великобритания постигат писмено споразумение Курилските острови и Южен Сахалин да бъдат предадени на Съветския съюз, при условие, че той обяви война на Япония не по-късно от три месеца след разгрома на Германия.

В началото на септември 1945 г. съветските войски завземат четирите острова, които впоследствие са анексирани.

Спорните острови с Русия

На 8 септември 1951 г. в Сан Франциско страните от алианса (антихитлеристката коалиция) подписват мирен договор с Япония, като с

това се слага и официално край на Втората световна война. Съветската делегация отказва да подпише договора – акт, който днес повечето руски анализатори оценяват като грешка. При обсъждането на въпроса за ратифицирането на договора американският сенат приема декларация, с която САЩ фактически се оттеглят от Ялтенското споразумение.

През 1956 г. Съветският съюз и Япония подписват декларация, с която се прекратява състоянието на война и се възстановяват дипломатическите отношения между двете страни. Съветският съюз се съгласява да върне на Япония Хабомай и Шикотан, но след като бъде подписан мирен договор. Япония първоначално е склонна да приеме съветското предложение, но под натиска на САЩ, които заплашват, че няма да върнат остров Окинава, променя позицията си.

През годините след края на войната и Япония, и Съветският съюз правят редица непремерени изказвания, което допълнително усложнява преговорите за статута на островите.

Една от причините Русия да не отстъпва Кунашир и Итуруп е от стратегически характер, тъй като между тях минава незамръзващ пролив, през който Северният флот на Русия може да преминава при зимни условия от Охотско море в Тихи океан.

Остров Такешима (Токто) в Японско море всъщност е миниархипелаг от 33 скалисти островчета, две от които са относително по-големи, но общата им площ е под 0,2 квадратни километра. Островът е под юрисдикцията на Южна Корея, като в този случай тя има подкрепата и на Северна Корея. Между Окинава и Тайван се намира архипелагът Сенкаку (Дяю), включващ пет острова и три скали. Най-големият остров има площ малко над 4 квадратни километра.

На 11 септември 2012 г. Япония обяви официално суверенитета си над три от общо петте острова на архипелага. Това предизвика ескалация на напрежението между двете страни, заплашваща да премине в открит сблъсък. И Китай, и Япония провеждат демонстративни военни учения в Източнокитайско море, а на 17 септември 2012 г. САЩ заплашиха, че ще оценят нападение на Сенкаку като заплаха за собствената си сигурност, както предвижда Договорът за взаимно сътрудничество и гаранции за сигурност, подписан от Съединените щати и Япония през 1960 г.

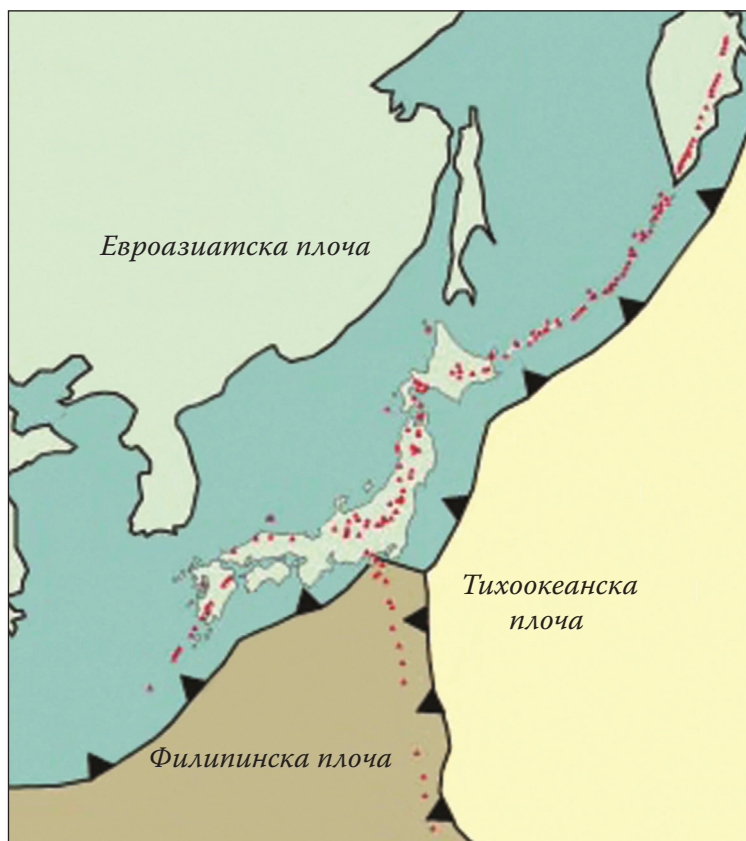
Официалната японска позиция е, че островите Сенкаку са неделима част от Япония и не са включени в териториите, от които тя се отказва по силата на мирния договор, подписан в Сан Франциско. След Втората световна война островите попадат под контрола на САЩ, които ги връщат на Япония по споразумение, което Китай отказва да признае.

ПРИРОДА И КЛИМАТ

Основна характеристика на японските острови е тяхната геологична нестабилност. С изключение на Шикоку те са част от системата на Тихоокеанския огнен пръстен, поради което земетресения с магнитуд между четвърта и шеста степен по скалата на Рихтер се смятат за нещо обичайно. Само в района на Токио броят на земетресенията, които могат да бъдат усетени от човека, варира между 40 и 50 за една година.

Нерядко земетресенията се придружават от цунами, предизвикани от същите тектонични причини. Самият термин *цунами* е създаден в Япония и означава *приливна вълна*.

Броят на действащите вулкани надхвърля сто, като някои от тях са се активизирали след голямото земетресение през 2011 г. С вулканичната активност е свързано наличието на около 10 000 минерални извора, много от които са курорти.

Тектонични плочи и вулканични зони